

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

У статті розкрито елементи ресурсного підходу у становленні особистості студента вищого педагогічного навчального закладу. Зазначено, що ресурсний підхід дає можливість здійснювати цільове планування розвитку майбутнього вчителя не лише з позицій сьогодення, а й із позицій перспективи, спираючись на зону близьких і далеких можливих змін, тобто висвітлюючи особистість у русі, забезпечуючи як підготовку, так і перепідготовку кадрів, випереджаючи інноваційні процеси в системі освіти, здійснюючи варіативне прогнозування, коли визначаються умови, засоби, зміст, джерела (ресурси) розвитку.

Ключові слова: ресурсний підхід, психологія, розвиток особистості, кореляція, резервні можливості, адекватна ідентифікація.

Вища освіта виконує важливу соціальну місію відтворення й нарощення інтелектуальних, духовних, економічних ресурсів суспільства. Цю думку підтверджує американський соціолог Сеймур М. Липсет, який стверджує, що чим вищий рівень освіти в країні, тим краще розвивається економіка, тим нижчий рівень безробіття і довша тривалість життя, що освіта є стовпом сучасної “економіки знань”, бо тільки освічене й добре навчене населення здатне ефективно розробляти, впроваджувати й використовувати новації. Без освіти не забезпечуються не лише інноваційна спрямованість економіки, яку здійснює мережа університетів, лабораторій, наукових центрів, а й сучасна інформаційна інфраструктура й соціальний нормативний порядок, що дають змогу адаптувати нові технології та ідеї до потреб виробництва [3].

Особливого значення в цьому контексті набуває проблема підготовки фахівців у вищій школі, зокрема майбутніх учителів у педагогічних навчальних закладах. Ця проблема пов’язана з необхідністю реальних змін у методології та практиці вищої освіти, що в сучасних умовах життя суспільства визначається як процес самовдосконалення людини впродовж усього її життя, забезпечення кожного індивіда найбільш сприятливими умовами для саморозвитку й самореалізації.

Для нашого дослідження важливе значення мають психолого-педагогічні висновки щодо суб’єктної активності особистості в процесі життєдіяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Асмолов, О. Бодальов, О. Леонтєв, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Слободчиков). Актуальне звучання отримали висновки досліджень проблеми компетентності особистості, її професійного становлення, розвитку й самовдосконалення як суб’єкта професійної діяльності (А. Деркач, В. Зазикін, Е. Зеєр, О. Іонова, В. Лозова, А. Маркова, В. Шадрікова).

Процеси підготовки майбутнього вчителя досліджувалися в таких основних аспектах, як: методологічні засади теоретичної та практичної підготовки вчителя (В. Андрущенко, Ф. Гоноболін, В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Кремень, Л. Оршанський, М. Скаткін, В. Шахов та ін.); питання розробки та впровадження педагогічних технологій професійної підготовки майбутніх учителів (В. Гузеєв, В. Євдокимов, М. Кларін, О. Пехота, І. Прокопенко та ін.), організації й управління навчально-виховним процесом у вищій школі (Г. Васянович, О. Дубасенюк, А. Нісімчук, Т. Рогова та ін.).

Ресурсний підхід дає можливість здійснювати цільове планування розвитку майбутнього вчителя не лише з позицій сьогодення, а й з позицій перспективи, спираючись на зону близьких і далеких можливих змін, тобто вивчаючи особистість у русі, забезпечуючи як підготовку, так і перепідготовку кадрів, здійснюючи варіативне прогнозування, коли визначаються умови, засоби, зміст, джерела (ресурси) розвитку. Це дає змогу виявляти в процесі аналізу різні спектри одержаних результатів для вибору оптимального.

Мета статті – розкриття елементів ресурсного підходу у становленні особистості студента вищого педагогічного навчального закладу.

Проведене дослідження засвідчило, що ресурсний підхід передбачає не тільки сформованість певної якості індивіда, знань його особливостей, а й вивчення особистісних характеристик, потенційних можливостей, які можуть бути реалізовані за певних умов, уміння бачити особистість у майбутньому щодо перспектив реалізації потенційного з метою позитивних нових якісних змін.

Урахування різних видів ресурсів у підготовці фахівців, спрямованих на створення умов самовдосконалення, пов'язане з активізацією резервних можливостей, які людина може використовувати в аспекті оптимальної самореалізації.

У цьому ключі можна вести мову про індивідуально-психологічні ресурси, до яких відносяться властивості особистості, й соціально-психологічні ресурси, під якими звичайно розуміються переваги, які дають матеріальні ресурси, соціальна підтримка (соціальні взаємозв'язки й взаємини), соціальні навички й влада. Велике значення, на думку науковця М. Аргайла, мають соціальні навички. Наприклад, екстраверти, що володіють більш розвиненими соціальними навичками, проявляють впевненість у собі, використовують різнопланові умови й засоби для стабілізації характеру (М. Аргайл, 2003). Такі студенти швидше оволодівають повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянськими, професійно-трудовими тощо. Такі молоді люди активніше включаються в економічні відносини продуктивного змісту (включення в самостійну виробничу діяльність, початок професійної кар'єри, створення власної родини). Психологами було встановлено, що соціальне відчуття щастя пов'язане з готовністю молодої людини до співробітництва, проявом лідерських якостей. Водночас, яскраво виражені індивіди часто відчують труднощі у взаємодії з іншими людьми, відчують недолік соціальних навичок, часто живуть у соціальній ізоляції й самотності. Фізична привабливість як ресурс значима, особливо для молодих жінок, оскільки вона сприяє популярності в протилежній статі, у роботодавців, певною мірою сприяє кар'єрному росту [2].

Як відомо, психологічні якості людини часто визначаються як ресурси, що дають змогу більш ефективно діяти й досягати успіху, долати стресові ситуації й справлятися з життєвими труднощами. Так, серед пізнавальних (когнітивних) ресурсів найчастіше визначається інтелект як загальна адаптивна здатність людини. Зокрема, рівень інтелекту як психологічного ресурсу до певної міри позитивно корелює із щастям [5].

Можна засвідчити, що ресурсний підхід сприяє формуванню мотивації до успішної діяльності, становленню системи ціннісних орієнтирів, інтенсивному формуванню спеціальних здібностей, пов'язаних із професіоналізацією. Усе це дає підстави для висновку про те, що ресурсний підхід має значення у період становлення характеру й розвитку інтелекту.

Психологічні ресурси традиційно вивчаються у зв'язку з дослідженням конструктивного початку особистості в межах гуманістичного напрямку в психології.

Найбільш важливе в цьому контексті полягає у вивченні того, як студенти справляються зі складними життєвими подіями, за рахунок яких якостей і властивостей вони долають стресові ситуації. За рахунок цього розвивається проблематика психологічного самоволодіння (копінг-поведінка), розкриваються особистісні характеристики, які сприяють або перешкоджають індивідові подолати екстремальні життєві ситуації. Тому важливу роль має цілісне дослідження особистості. Як відзначила Л. Анциферова (1994), особистість зі своїм особливим життєвим світом, у якому відчутною є індивідуальна історія, виступає як медіатор подій, які проходять через психічну переробку, перш ніж вибрати відповідний тип стратегії самоволодіння і стабілізації характеру [1]. Ресурсний підхід у цьому аспекті звертає увагу на важливу умову: необхідність врахування рівня “біографічного стресу” в особистості. Це дає змогу визначити, чи є та або інша техніка типовою для особистості відповідно до важку життєву проблему, або ж вона виступає як ситуаційно-специфічна.

Студентський вік відзначається тим, що в цей період досягаються оптимуми розвитку інтелектуальних і фізичних сил. Водночас часто відбувається розбалансування між цими можливостями і їх реальною реалізацією. Творчі можливості, які постійно зростають, прогресування інтелектуальних і фізичних можливостей, які супроводжуються сплеском зовнішньої привабливості, приховують у собі ілюзію, що таке прогресування буде завжди, що всього задуманого можна легко досягти. Часто це призводить до кризи ідентичності (Еріксон) [4]. Якщо студентові не вдається вирішити соціальні чи персональні завдання, може сформуватися неадекватна ідентичність. Прояви її можливі за лініями:

- уникнення психологічної інтимності, відмова від міжособистісних контактів;
- страх дорослішання і змін, втрата відчуття часу, нездатність будувати життєві плани;
- втрата конкретики визначення продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати свої власні внутрішні ресурси й зосередитися на головному виді діяльності;
- формування “негативної ідентичності”, відмова від самовизначення і свідомий вибір негативних образів для наслідування.

Студентський вік, за справедливим визначенням Б. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Вступ у вищий навчальний заклад впливає на психіку молодої людини, зміцнює віру у власні сили й здібності, породжує сподівання на повноцінне й цікаве життя. Період навчання у вищому навчальному закладі позитивно впливає на розвиток психічних ресурсів людини. Зокрема, опанування профільних дисциплін впливає на спрямованість інтелекту, формує склад мислення, що характеризує професійну спрямованість особистості.

Для успішного оволодіння гуманітарною професією людина повинна мати виражений вербальний тип інтелекту, набути досвіду долати життєві труднощі в рамках когнітивно-поведінкової парадигми. Відповідно, для подолання чи попередження неадекватної ідентичності у студентському віці використовується компенсація психологічних ресурсів. Тобто подолання життєвих труднощів відбувається за рахунок підвищеної мотивації і працездатності, посидючості, ретельності й уважності в навчально-пізнавальній діяльності.

Значимість використання ресурсного підходу у становленні особистості студента полягає також у тому, що він сприяє побудові освітнього простору, орієнтованого на розвиток індивідуальності, збагаченню теорії індивідуалізації навчання й

виховання, передбачає домінування персони в організації навчально-виховного процесу. Опора на принцип ергономічності для забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку студента, реалізація його особистісного потенціалу та здійснення відповідних видів діяльності, позитивного зворотного зв'язку, спрямованого на виявлення змін у суб'єктному досвіді студента, індивідуального вибору змісту, форм і методів у різних видах діяльності забезпечують суб'єктну роль особистості в цій діяльності.

Ресурсний підхід спрямовує розробку психологами парадигми, пов'язаної з аналізом складних ситуацій і дій індивіда з позицій його власного внутрішнього світу. Тому акцентується увага на ту суб'єктивну реальність, яку кожна людина формує у своєму життєвому просторі, спираючись на власну систему значущих цінностей, що, у свою чергу, виступають своєрідною системою соціальних координат, стосовно яких і інтерпретуються зовнішні події.

Ресурсний підхід орієнтує на усвідомлення факту про те, що загальні природні якості існують в людини лише як можливість. Для того, щоб вони функціонували, перетворились у дійсність, необхідні сприятливі умови. Тому побудова навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі має спрямовуватися на виявлення, вивчення особистісних властивостей особистості, її потенційних можливостей у сполуках: особистість – навчання, особистість – спілкування, особистість – внутрішній світ. Це забезпечує створення оптимальних умов для розвитку індивідуальності кожного студента, усвідомлення свого “Я”.

Саме ці позиції дають змогу молодій людині впоратися з життєвими труднощами. Активність особистості може бути спрямована як на зовнішні обставини, що підлягають зміні, так і на себе. У складній життєвій ситуації включаються механізми психічної саморегуляції й механізми психічної адаптації: механізми психологічного захисту і копінг-механізми. Уміння вибирати раціональний шлях подолання життєвих труднощів визначається, зокрема, особистісними резервами й ресурсами. Люди, що воліють конструктивно перетворюючою стратегією, виявляються особистостями з оптимістичним світоглядом, стійкою позитивною самооцінкою, реалістичним підходом до життя й вираженою мотивацією досягнення (Л. Анциферова, 1994) [1].

До психологічної структури особистості, що є основою розвитку психологічного ресурсу, відносяться пізнавальні процеси (увага, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява); вольові (наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість) та емоційні (почуття, емоційний стан) якості. У своїй сукупності психічні процеси виступають характеристиками, властивостями особистості, що включають темперамент, характер, здібності, спрямованість, а також мотиваційну сферу особистості. Процеси і властивості спрямовані на здобуття, переробку та зберігання інформації, пізнання зовнішнього середовища, орієнтацію в ньому.

Оптимальна організація процесу професійної підготовки майбутніх учителів має передбачати постійне самовдосконалення, розвиток їхніх потенцій. Так, увага визначає ефективність, якість навчання: чим сильніше зосередження, тим більше гальмується дія побічних подразників, тим більш цілеспрямованою й продуктивною стає сама діяльність. Невикористаними резервами особистості є пам'ять як відносно раціональних методів запам'ятовування, так і відносно об'ємів інформації та можливості її збереження й оперативного використання в діяльності. Значними є потенційні можливості розвитку мислення, зокрема творчого.

Психологічний ресурс включає і дослідження питань механізмів емоційної регуляції діяльності студентів з позиції внутрішніх і зовнішніх умов, оволодіння суб'єктом уміннями керувати своїми емоціями, здатності самовдосконалюватися, що, у свою чергу, визначається потребами особистості в пізнанні, праці, спілкуванні, суспільній діяльності. Так, потреба в розвитку – це те головне, що визначає особистісний сенс безперервної освіти та самоосвіти вчителя. У цьому постійному професійному вдосконаленні криється найважливіша особливість розвитку пізнавальних процесів та особистості вчителя, його індивідуального досвіду та професійної самосвідомості.

Якість підготовки майбутніх учителів, а також пошук шляхів їхнього самовдосконалення визначається педагогічно цілеспрямованим процесом розвитку системи потенцій особистості на основі фізіологічних і психологічних ресурсів із врахуванням особливостей діяльності фахівців.

Висновки. Отже, спираючись на наукові висновки дослідників психології особистості, її свідомості та самосвідомості як основних ресурсів (В. Бехтерев, Д. Леонт'єв, Ж. Піаже, І. Сікорський, З. Фрейд, В. Штерн, К. Юнг) визначено типові характеристики, що впливають на становлення і стабілізацію характеру особистості студента: нервово-психічну стійкість, рівень розвитку якої забезпечує толерантність до стресу; самооцінку особистості, що є ядром саморегуляції й визначальний ступінь адекватності сприйняття умов діяльності, життєвих труднощів й особистісних можливостей; відчуття соціальної підтримки, що обумовлює почуття власної значимості для оточуючих; ступінь конфліктності особистості; досвід соціального спілкування. Усі перелічені характеристики мають значення для відновлення психічної рівноваги студента.

Ресурсний підхід спирається на поняття особистісного потенціалу як базової індивідуальної характеристики, стрижня особистості. Особистісний потенціал, згідно з позицією Д. Леонт'єва, є інтегральною характеристикою рівня особистісної зрілості, феноменом особистісної зрілості й формою прояву особистісного потенціалу. Особистісний потенціал відбиває здатність подолання особистістю складних життєвих обставин, насамкінець, подолання особистістю самої себе, а також докладання зусиль у роботі над собою й над обставинами свого життя.

Перспективним вважаємо напрям розробки означеної проблеми: визначення ролі ресурсного підходу в процесі формування професійної самостійності й готовності до майбутньої практичної професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 3–16.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с.
3. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.
4. Леонт'єв Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д.А. Леонт'єв // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. – Вып. 1 / под ред. Б.С. Братуся, Д. А. Леонт'єва. – М. : Смысл, 2002. – С. 56–65.
5. Соловьева С.Л. Ресурсы личности. [Электронный ресурс] / С.Л. Соловьева // Медицинская психология в России : электрон. науч. журн. – 2010. – № 2. – Режим доступа: <http://medpsy.ru> (дата обращения: 30.06.2013).

Стаття надійшла до редакції 16.09.2013.

Микитюк С.О. Ресурсний підхід в становленні личности студента

В статье раскрыты элементы ресурсного подхода в становлении личности студента высшего педагогического учебного заведения. Указано, что ресурсный подход дает возможность осуществлять целевое планирование развития будущего учителя не только с позиций настоящего, а и с позиций перспективы, опираясь на зону близких и далеких возможных изменений, то есть рассматривая личность в движении, обеспечивая как подготовку, так и переподготовку кадров, опережая инновационные процессы в системе образования, осуществляя вариативное прогнозирование, когда определяются условия, средства, содержание, источники (ресурсы) развития.

Ключевые слова: *ресурсный подход, психология, развитие личности, корреляция, резервные возможности, адекватная идентификация.*

Mykytiuk S. Resource-based approach in student personality formation

In the article the author defines the role of the resource-based approach in student personality formation at higher educational establishments. It is stated that the resource-based approach allows goal-oriented planning of future teacher development not only from present day perspective but also from future time perspective basing on the range of short-term and long-term possible changes, i.e. considering a personality in the process of development, providing for both personnel training and development, passing ahead of innovative processes in the system of education. The resource-based approach helps to form motivation for successful activities and a system of values, to develop special abilities connected with professional development. It brings to the conclusion that the resource-based approach is essential for the period of character development and mentality formation.

The author pays attention to individual psychological resources, which include the characteristics and properties of the individual, social and psychological resources, usually understood as benefits that provide material resources, social support (social relations and interrelations), social habits and power. Psychological resources traditionally are considered in the study of personality's constructive character within humanistic psychology. The most important thing in this context is the study of the ways that students cope with difficult life events, due to what qualities and characteristics they overcome stressful situations. In this context, psychological problems of self-control (coping behavior) are studied, personality characteristics that help or hinder an individual to overcome extreme life situations are revealed. Typical characteristics that affect the formation and stabilization of the nature of the student's personality are defined: neuro-psychological resistance that provides tolerance to stress; self-identity, which is the core of self-regulation and determines the adequacy of the perception of the conditions, the difficulties of life and personal capabilities; sense of social support, which leads to a sense of value to others, the level of conflict of personality, experience of social intercourse. All of these characteristics are important to restore the mental balance of the student.

The fact that the resource-based approach is based on the concept of personal potential as a basic individual characteristic is emphasized. Personal potential, according to D. Leontiev, is an integral characteristic of the level of personal maturity, the phenomenon of personal maturity and a form of manifestation of personal potential. Personal potential reflects the ability of a person to overcome difficult life circumstances and personality himself/herself, as well as ability to make efforts to work on himself/herself and the circumstances of his/her lives.

Key words: *resource-based approach, psychology, personality formation, correlation, potential resources, adequate identification.*